

DOBBELMAKT

Av Stein Tønnesson
fredsforsker

Ingress:

Uttrykket "dobbelmakt" (dvoevlastie) ble skapt og brukt av Leon Trotsky for en situasjon der to ulike statsmakter kjemper om legitimitet på samme territorium. Revolusjonære situasjoner kjennetegnes gjerne av dobbeltmakt. Uttrykket passer også godt til å beskrive det forhold som har vært en tid mellom Gorbatsjov og Jeltsin i Moskva.

Siden Boris Jeltsin ble Russlands president har Moskva vært i en tilstand av dobbelmakt: på den ene siden Gorbatsjovs sovjetmakt i Kreml, på den andre siden Jeltsins russlandmakt i "Det hvite hus", kallenavnet for Russlands parlament. I perioden fra de østeuropeiske revolusjonene i 1989 og frem til august 1991 foregikk det en gradvis undergraving av sovjetmakten. Enkeltrepublikkene erobret stadig mer legitimitet, stadig mer selvstendighet, og undergravde maktgrunnet for Gorbatsjov og hans sovjetiske byråkrati: kommunistpartiet, planleggingsapparatet, hæren og KGB. 19. august 1991, dagen før maktoverføringen skulle besegles ved undertegnelsen av en unionsavtale, gikk så de gamle makthaverne til den desperate aksjon vi har vært vitne til de siste dagene, og som endte i et ynkelig nederlag.

Sovjetunionens president, Michail Gorbatsjov, var trolig like foruroliget over undergravingen av sovjetmakten som det kuppemakerne var. Da Gorbatsjov overtok som generalsekretær for det sovjetiske kommunistpartiet i 1985, knyttet han sine forhåpninger til ideen om vidtgående reformer og styrking av sovjetmakten. Sovjetunionen skulle bli en sterk, moderne, ukorrupt, fri og demokratisk stat som sammen med USA og Europa skulle ha en avgjørende fredskapende rolle i verdenspolitikken. Oppløsning av unionen gjennom overføring av makt fra Kreml til enkeltrepublikkene hadde ingen plass i Gorbatsjovs perestroika-politikk. Det gikk fortsatt klart frem av hans Nobelforedrag i Oslo våren 1991 og av de bemerkninger han kom med da han landet i Moskva etter kuppemakernes nederlag den 21 august.

Valg som maktmiddel

Selv om dobbelmakten i Moskva gikk langt dypere, kan den sammenlignes med den som fantes i Frankrike da sosialisten Mitterand var president og gaullisten Chirac statsminister. Den gang lyktes det presidenten å utmanøvrere statsministeren gjennom et vel forberedt og godt gjennomført presidentvalg. Valg er ikke bare folkestyre, men også et middel til å utmanøvrere motstandere og sikre egen makt. Valgets store fordel som institusjon er at den gir mulighet for å gjennomføre maktoppgjør og maktskifter uten vold. En av Gorbatsjovs store svakheter var at han ikke lærte seg å bruke valg som maktmiddel. I hans første periode ved makten kunne han trolig med letthet ha blitt folkevalgt president. Et direkte sovjetisk presidentvalg ville ha bidratt sterkt til å bevare sovjetmaktens autoritet og kunne også gjort det lettere å drive gjennom perestroikaens reformprogram. Gorbatsjov utnyttet altså ikke denne muligheten. Dermed ble det Jeltsin og nasjonale ledere i de andre republikkene som kom til å ta maktmidlet valg i bruk. Jeltsin lot seg kaste ut av partiledelsen, oppnådde valg som Moskvas borgermester, og dernest som russisk president. Med folket i ryggen beseiret han så kuppmakerne. Hvem var forresten kuppet rettet mot? På en måte var det både et kupp mot og for Gorbatsjov. Det var mot ham ved at han ble fjernet og ved at kuppet siktet mot å avskaffe den frihet Gorbatsjov hadde innført. Men det var også

et kupp for Gorbatsjovs maktgrunnlag. Det var hans medarbeidere som gjennomførte det, og de hadde trolig lenge håpet at han ville bøye seg for deres krav om unntakstilstand. Snarere enn et kupp mot Gorbatsjov var det altså et kupp for den sovjetmakten Gorbatsjov sto i spissen for - men mot hans prinsipper og mot hans vilje.

Hvorfor sluttet aldri Gorbatsjov seg til den harde linjen i kampen for å bevare sovjetmakten? Det er ingen grunn til å tro at han var mer innstilt på å nedbygge unionen enn det kuppmakerne var. Svaret er trolig at Gorbatsjov er en genuint fredelig politiker. Hvis ikke sovjetmakten kunne forsvares og reformeres med fredelige midler, var den ikke verdt å forsvare. Det er høyst sannsynlig at han hele tida sto imot og stagget forsøk på å løse problemer med vold, også under overgrepene sist desember i Vilnius. Men han følte seg nødt til å dekke over andres maktmisbruk. I august sto han hardnakket på sin forsoningslinje, og viste seg dermed langt mer fortjent til den fredsprisen han fikk tidligere i år enn mange tidligere fredsprisvinnere har vært. Han vil ikke få mye makt i fremtiden, men hans gode ettermæle er sikret.

/

Kan dobbelmakten vare?

En tilstand av dobbelmakt kan sjelden vare lenge, ihvertfall ikke uten alvorlige konflikter. Etter nederlaget for de sovjetiske kuppmakerne ligger det fortsatt enorme sivile og militære byråkratier i og under Kreml, men legitimiteten

ligger i "Det hvite hus" - hos Jeltsin. Spørsmålet er nå om Jeltsin vil fortsette å være russisk leder eller om han tar steget over i Kreml. Det er et fundamentalt valg han står foran. Jeltsin vil utvilsomt helst være der hvor makten er størst. Enten kan han da fortsette den politikken han har ført hittil, styrke den russiske republikkens stilling og alliere seg med de andre republikkene i deres bestrebelser på å overta stadig flere beføyelser fra sovjetmakten. Velger Jeltsin denne linjen, vil han behøve Gorbatsjov ennå en tid, som motpart og som samtalepartner for Bush og andre stormaktsledere. Jeltsins andre mulighet er å skifte beite: sikte mot å bli direkte valgt sovjetisk president. Gjør han det, er det over og ut for Gorbatsjov, men da vil også Jeltsin overta problemene, ikke bare med den skakkjorte økonomien, men også med alle nasjonalitetskonfliktene. Da blir Jeltsin republikkenes og nasjonenes motpart, ikke deres jevnbyrdige medspillere. De baltiske republikkene er allerede tapt for Moskva. Det er trolig bare et tidsspørsmål før de får diplomatiske forbindelser med vestmaktene, og da går det ikke lenge før de også er med i FN. Men hva vil Jeltsin gjøre med republikker som Ukraina og Kasakstan, som begge har en meget betydelig russisk befolkning? Hva vil han gjøre med de mange nabo- og mindretallskonfliktene i Sentral-Asia og Kaukasus, og med Romanias krav på Moldavia. Kanskje vil Jeltsin være best tjent med å la Gorbatsjov bli på sin post, og smi fremtidens Russland i ly av dobbeltmakten.